

Fecr Yayınları: 814

KELAM-FIKİH USULÜ İLİŞKİSİ
-Fıkıh Usulünün İnşanda Kelamın Belirleyiciliği-

Elmas Gülhan GENÇDOĞAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Mart 2024

ISBN: 978-625-6602-67-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

KELAM-FIKİH USULÜ İLİŞKİSİ

–Fıkıh Usulünün İnşasında Kelamın Belirleyiciliği–

Elmas Gülhan GENÇDOĞAN

Ankara 2024

Elmas Gülhan GENÇDOĞAN

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2010 yılında mezun oldu. 2013 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Temel İslam Bilimleri-Kelam Anabilim Dalında yüksek lisansını tamamladı. 2023 yılında aynı üniversite ve anabilim dalında doktorasını tamamladı. Yine 2023 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden mezun oldu. Kelam alanında yayınlanmış çeşitli makale ve çevirileri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ -----	7
GİRİŞ -----	11

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜKÜM TEORİSİNİN KELAMİ TEMELLERİ -----	29
1. Hüküm Teorisinin Mahiyeti ve Kelamla İlişkisi -----	29
1.1. Hükümün Tanımı -----	29
1.2. Hüküm Tespitinde Reyin İmkânı Problemi -----	37
2. Hüküm Teorisinin Kelamla İlişkisi -----	58
2.1. Hukukun Kaynak ve Kökeni Problemi -----	61
2.2. Hükümün Kaynağı Sorununun Husn-Kubh Problemiyle İlişkisi -----	76

İKİNCİ BÖLÜM

KELAMIN FIKIH USULÜ KAYNAKLARINA YANSIMA BIÇİMİ -----	89
1. Kitab-----	96
1.1. Fıkıh Usulünde Kitab'ın Tanımına Kelamın Etkisi -----	96
1.2. Kalamullah Probleminin Fıkıh Usulüne Etkisi -----	104
2. Sünnet-----	117
2.1. Kelamda Sünnete İlişkin Yaklaşımlar-----	117
2.1.1. Sünnetin Kaynağı ve Kaynaklık Niteliği -----	119
2.1.2. Kelamda Bilgi Değeri Bakımından Haber -----	126
2.2. Fıkıh Usulünde Sünnetin Kaynak Tanımına Kelamın Etkisi	135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FIKIH USULÜ YÖNTEMLERİNİN BELİRLENMESİNDE KELAMIN ETKİSİ -----	145
1. Kelamın Fıkıh Usulünde İttifak Edilen Şer'i Delillere Etkisi---	147
1.1. İcma-----	147
1.2. Kıyas -----	160
1.2.1. Kıyas-Akıl İlişkisi -----	160
1.2.2. Kıyas-İlet İlişkisi-----	170
1.2.3. Kıyas-Hikmet İlişkisi-----	178

2. Kelamın Fıkıh Usulünde İhtilaf Edilen Şer'i Delillere Etkisi-----	183
2.1. İstihsan-----	183
2.2. Maslahat-----	188
2.3. İstishab-----	192
SONUÇ -----	197
KAYNAKÇA -----	207

ÖN SÖZ

İlk dönemde, fıkıhçılar; daha sonra da usulcüler, açığa çıkarılan hükümleri kelami prensiplere irca etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Burada, öncelikle söz konusu ihtiyacı ortaya çıkaran şeyin ne olduğu ele alınarak bu problemin tarihsel kısmına değinilmiştir. Bu bağlamda fıkıh usulünde yetki problemi ele alınmış ve tek yetki sahibinin niçin insan değil, Allah olduğu düşüncesi, bir başka deyişle hâkim problemi incelenmiştir. Hâkim problemi, fıkıh usulünde hüküm başlığı altında değerlendirilmektedir. Burada da ilk olarak hüküm konusu ele alınmış, akabinde de hüküm ve hâkim problemleri ekseninde tarihsel sürecin başlangıcı üzerinde durulmuştur. Söz konusu süreci başlatan dönemi, hadis tedvin süreci güçlendirmiştir. Nitekim sahabe dönemine bakıldığında sahabenin, bir probleme ilişkin Kitab ve sünnette bir hüküm varsa onu aldıkları, aradıkları problemin çözümünü Kitab ve sünnette bulamazlarsa da reyleriyle hüküm verdikleri görülmektedir. Ancak hadis tedvin süreciyle rey faaliyetinin alanı daraltılmış ve Şâfiî ile de artık rey tümüyle reddedilmiştir. Bu bağlamda ilk bölümde, fıkıh usulü teorisinin kelami temelleri ve bu doğrultuda da hukukun kaynağı probleminin kelamla ilişkisi, hukukun iradi/ideolojik kaynağı ekseninde değerlendirilmiştir. Bu sebeple ilk bölümde, hukukun kaynağı nedir sorusu dikkate alınarak ilgili sorunun kelami/felsefi bir soru olduğu açıklanmıştır.

Birinci bölümde, hukukun kaynağının kelami/felsefi bir mahiyet arz ettiği ve bu kelami/felsefi mahiyetin, fıkıh usulü teorisini, bir başka deyişle hükmü, delilleri ve istinbat yöntemlerini oluşturduğu ifade edilmiştir. İlk bölümde, hüküm problemi; diğer bölümlerde de hükmün kaynaklarını teşkil eden deliller ve yöntemler incelenmiştir. Yine ilk bölümde, hükmün ne olduğu ele alınırken hükmün İslam hukuku bakımından olgusal değil,

iradi bir şey olduğu belirtilmiş ve yine hükmün; deliller, delillerden hüküm çıkarma yöntemleri ve delillerden hükmü kimin çıkaracağından ibaret olduğu söylenmiştir. Buna ek olarak ilk bölümde, hüküm felsefi bir şey ise olgudan hüküm çıkar mı çıkmaz mı, nitekim Mu'tezile Antik Yunan'da olduğu gibi olgudan hüküm çıkarıyorsa bunun ne anlama geldiği ve Mu'tezile'nin, Allah yetkilendirdiği ve akli yarattığı için mi olgudan hüküm çıkabileceğini söylediği incelenmiştir. Yine ilk bölümde, netice itibarıyla İslam düşüncesinde, Mu'tezile'nin tercihlerine rağmen, Allah'tan başka hüküm koyucu yoktur prensibinin hâkimiyet kazandığı ifade edilmiştir. Fıkıh usulü teorisinin kelami temellerinin ele alındığı birinci bölümde, hukukun kaynağı probleminin kelamla ilişkisi tartışılmıştır. Hukukun kaynağının ne olduğu, ki buna, günümüz literatüründe felsefi kaynak denilmektedir, bu kaynağın ilahî irade mi, beşerî irade mi, yoksa akılla olgunun kavranması mı olduğu ve olgunun olması gerekeni ifade edip etmediği incelenmiş ve son olarak İslam düşünce tarihinde hukukun kaynağına ilişkin tartışmaların kelami/felsefi bir mahiyet arz ettiği ifade edilmiştir.

İkinci bölümde, ilk bölümde değerlendirilen tartışmaların kaynaklara yansıma biçimi ele alınmıştır. Fıkıh usulünü oluşturan kelami temelin Kitab ve sünnetin tanımlarına ve bağlayıcılıklarına yansıma biçimi bu bölümde incelenmiştir. Bu doğrultuda lafızlardan hüküm çıkarma yöntemleri, emir-nehî, umum-husus gibi konular ekseninde, Kitab başlığı içinde kelamullah konusu altında değerlendirilmiştir.

Kitab ve sünnetin ayrı bir bölüm olması, onların fıkıh usulü kaynaklarını oluşturması sebebiyledir. Nitekim Kitab ve sünnet, fıkıh usulünün ilahî iradeyi temsil eden iki kaynağı olarak kabul edilmektedir. Şâfiî'ye göre Kitab ve sünnet, vahiy mahsulüyken; Hanefiler ise sünnet denildiğinde, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinin yanı sıra sahabenin tercihlerini de anlamaktadır. Bu, İslam düşünce tarihinde ciddi problemler açığa çıkarmış gözüük-

mektedir. Bir başka deyişle sünnetin tanımında önemli farklılıklar açığa çıkmıştır. Şâfiî, yalnızca Hz. Peygamber'e nispet edilen hadislerle, hadis formuna gelmiş olan şeylerin toplamına sünnet derken; ondan öncekiler ise bunu kastetmemiş, sahabe uygulamasını, sahabe sözünü de sünnet olarak değerlendirmiştir. Şâfiî'nin merfu haber dışındakileri sünnet olarak kabul etmemesinin altında da kelami bir endişe yatmaktadır. Nitekim Şâfiî'nin sünnet kabul ettiği merfu haberler, ilahî iradeyi temsil ederken; Hanefilerin sünnet anlayışı içerisinde yer alan sahabenin tercihi ise ilahî iradeyi temsil etmemektedir.

Üçüncü bölümde, kelami tercihlerin fıkıh usulünün yöntemlerini belirlemedeki etkisi ele alınmıştır. Ehl-i Sünnet'in, bir kısım yöntemleri meşru sayarken bir kısmını meşru kabul etmemesi özellikle incelenmiştir. Söz gelimi, istihsanı bir yöntem olarak ilk kez Hanefiler benimsemişken daha sonra çoğunluğun istihsanı keyfî bir uygulama kabul etmesiyle Hanefilerin de ilerleyen yıllarda istihsanı reddetmesinin gerekçeleri araştırılmış ve bunun yine ilk bölümde ele alınan ilahî irade problemiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yine bu bölümde, icmanın kelamla ilişkisi, özellikle icmanın senedine dair tartışmalar ekseninde değerlendirilmiştir. Bu bölümde ele alınan bir başka yöntem de kıyastır. Kıyas, özellikle illetle ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Şâfiî'nin kıyası nass kapsamında kabul etmesi ve reyî inkâr etmesine karşın akılla illet tespiti yapılabileceğini söylemesi, bununla birlikte Hanefilerin de reyî kullanmalarına karşın kıyas yaparken şer'i bir illeti zorunlu görmeleri, kıyas bağlamında ele alınan problemlerden bazılarıdır.